

НАПРЯМ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-380-7-1>

ВИКЛАДАЧ ЗВО: РОЛЬ ТА ФУНЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Горицька О. В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології та методики
викладання іноземних мов
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

Перед вищою освітою на початку ХХІ століття постало декілька проблемних питань:

- включення системи освіти в Україні у світовий та європейський освітній простір;
- при цьому збереження самобутності української культури;
- шляхи ефективного реформування і реструктуризації вищих навчальних закладів;
- зміна ролей викладача, нові вимоги до його професійної діяльності, зокрема професійна мобільність та адаптивність;
- перехід від передачі знань студентам до формування відповідних компетентностей;
- формування у постійній самоосвіті, потреби в знаннях та самовдосконаленні протягом усього життя;
- впровадження інноваційних технологій навчання та розвитку [3, с. 141].

Щоб відбулися корінні зміни в системі вищої освіти України, як бачимо, багато що залежить і від самих викладачів. Вони повинні добре знати свій предмет, уміти навчати інших, якісно готуватися до занять, розробляти методичні матеріали, пробувати нові методи викладання та контролю, продовжувати вивчати нове, займатися науковою діяльністю, результати якої включати в освітній процес.

Як зазначає Е. Стрига, «викладачі виконують виховну та розвиваючу функцію, при цьому сприяючи формуванню комунікативних навичок, соціального інтелекту студентів. Самі студенти при цьому перестають виступати об'єктами впливу. Викладач залучає їх до підготовки та проведення різноманітних аудиторних та позааудиторних

занять, привчає до рефлексії та самоконтролю, виконує функції куратора» [10, с. 49]. Таким чином, вимальовуються нові ролі, функції педагогів у ВНЗ. Викладач є «мотиватором, натхненником та авторитетом для студентів, що накладає на нього обов'язок безперервного професійного та особистого вдосконалення» [10, с. 50].

Як показують дослідження американських учених Michael Theall та Raoul A. Argeola відповідно соціальних ролей, які на сучасному етапі розвитку суспільства має виконувати викладач, «крім базових функцій (експерт зі свого предмету, практик, дослідник), він має виконувати додаткові функції, пов'язані з мета-професійними навичками. Педагог вищої школи має вміти складати навчальні програми курсів, критично оцінювати власне викладання з метою його вдосконалення, проводити дослідження й у галузі методології. Також йому потрібні знання та навички з теорії навчання й учіння, розвитку особистості студента та групи у цілому, психометрії, управління конфліктами, ресурсами та персоналом, риторики, стилів комунікації, інформаційних технологій, графічного дизайну, написання програм, фінансів. Окрім того, викладач має підтримувати загальну політику закладу, у якому він працює» [5, с. 109–110]. Отже, виходячи з результатів згаданого вище дослідження, можна говорити й про нові ролі викладача: психолог, організатор, експерт, практик, дослідник, методист, консультант, менеджер, оратор, впевнений користувач ПК.

Корисним досвідом, який Україна може перейняти у США, на думку Г. М'ясоїд є «створення міждисциплінарних курсів, що передбачають співпрацю колег з одного або різних вищих навчальних закладів на етапах планування, розроблення, викладання, контролю знань студентів та оцінювання (team teaching)» [5, с. 110].

Викладач-модератор, зазначає С. Гвоздій та О. Устянська «контролює дисципліну в аудиторії, на курсі, знає про всі події, які відбуваються в колективі, вивчає психологічні можливості студентів, знаходить вихід зі складних ситуацій. Результатом його діяльності є відсутність конфліктів, спорів, комфортна атмосфера довіри» [3, с. 148–149]. У даному разі викладачеві знадобляться знання з психології, конфліктології, набір відповідних навичок.

Викладач як фасилітатор надає студентам спеціальні технології групової роботи для створення певного продукту, супроводжує пошук вирішення проблеми. Н. Волкова і А. Степанова зазначають, «технологія фасилітації передбачає визначення мети роботи, учасників, етапів, послідовності завдань, особливостей комунікації, об'єднання енергії та здібностей членів групи, поступове підвищення якості прийнятих рішень, відповідальності студентів, управління навчальною груповою діяльністю з метою вироблення нових навичок, вдосконалення вже наявних» [2, с. 229].

Робота тьютора більше спрямована на суб'єктний досвід студента. Як керівник навчальної групи викладач проводить практичні заняття, підбирає завдання, надає допомогу студентам під час вибору методів та засобів досягнення навчальних цілей, під час вирішення навчальних проблем і підготовки атестаційних робіт, фіксує досягнення [11, с. 141]. Тьютор в свою чергу забезпечує єдність навчального, професійного та соціального середовища, створює механізми зворотного зв'язку [11, с. 141]. Так, «викладачі використовують можливості Viber для забезпечення відповідного зв'язку: створюється постійно діюча група, відкриваються можливості для діалогу, своєчасної реакції на запитання і проблеми, уся необхідна інформація надається всім студентам одночасно. Під керівництвом тьютора студенти теж формують власну стратегію навчання, налагоджують необхідні зв'язки, формують діяльнісний простір. Отже, тьюторський супровід – це технологія, спрямована на створення умов виявлення, реалізації та розвитку індивідуальних можливостей студентів» [11, с. 142].

В освітньому процесі все більше використовуються нові педагогічні технології, наприклад тренінг. Викладач як тренер (коуч) забезпечує інтенсивну групову взаємодію з набуття конкретних навичок, активність учасників, позитивну атмосферу та зворотний зв'язок [8, с. 84]. Він на думку С. Романової «розкриває внутрішній потенціал особистості, розвиває її через делегування відповідальності, освоює інноваційні методику, створює умови для пошуку студентами важливих цілей та темпу просування до них» [8, с. 85].

В багатьох ВНЗ існує практика проведення тренінгів для студентів та викладачів як частина навчального процесу та професійного вдосконалення. Для цього запрошуються тренери з інших організацій, а також деякі викладачі пробують себе як розробники та організатори тренінгів з ораторського мистецтва, гендерної рівності, тайм-менеджменту, написання резюме англійською мовою, уникнення конфліктів. Наш досвід показав ефективність такої форми роботи зі студентами, зростання довіри з їхнього боку до викладачів.

Як зазначає С. Оленець, «куратор студентської групи – це педагог, який використовує різноманітні види та форми виховної роботи з метою організації системи відносин між студентами, яка буде сприяти індивідуальному вираженню та розвитку особистості кожного з них» [7, с. 277]. Він слідкує не лише за реалізацією студентів як майбутніх професіоналів, а й залучає їх до інших сфер життєдіяльності. Куратор інформує про важливі події у ВНЗ, організує збори, проводить культурні, пізнавальні, дозвілєві заходи, сприяє налагодженню доброзичливих відносин з іншими, контролює відвідування занять студентами, їх успішність, проводить профілактичну роботу стосовно шкідливих звичок та протиправної поведінки і т. д.

У педагогічній науці та практиці зустрічається таке поняття як «ментор». Воно передбачає роботу з обдарованими дітьми, які демонструють високі показники успішності та чий потенціал ще не розкритий повністю [1, с. 4–5]. До функцій ментора дослідники відносять, зокрема, інтелектуальне стимулювання, емоційну підтримку та захист, набуття пізнавальної впевненості. М. Бойченко визначає, що «академічне менторство передбачає опікування конкретним учнем задля розкриття його потенціалу в певній сфері тим учителем, який має з ними спільні інтереси» [1, с. 5]. Відповідно «професійне менторство дає змогу студенту набути досвід опанування в певній професії, спробувати себе в бізнесі, передбачає допомогу в професійній діяльності. Отже, ролі ментора у вищому навчальному закладі можуть виконувати викладачі, роботодавці, студенти старших курсів по відношенню до молодших» [1, с. 6].

Едвайзер, або ж радник чи консультант, як пише Е. Стрига «виступає практиком та може допомогти студентам вибрати тему дослідження, роботу для стажування та після закінчення ВНЗ, дисципліну за вибором» [10, с. 50]. Щоб сучасний викладач міг ефективно виконувати всі перераховані функції, необхідні умови для його інтелектуального розвитку, професійного зростання, систематичної науково-дослідної роботи. Ми мало говоримо про те, що викладач знаходиться в атмосфері інтенсивних вербальних та емоційних контактів із великою кількістю людей, тривалого інтелектуального напруження, ненормованості робочого часу, стагих позаштатних ситуацій. У сучасних умовах реформування вітчизняної системи освіти відповідно до європейських цінностей він має перебудовувати свою свідомість, ментальність, усвідомити себе учасником змін [10, с. 50].

Важливим шляхом реалізації усіх функцій педагога є його доступ до бібліотек, які насичені різноаспектною літературою, архівів, комп'ютерних мереж, іноземних джерел інформації, баз даних. Тут постає питання володіння іноземним мовами, що значно розширить доступ до навчальної, методичної, наукової інформації [6, с. 150]. Окрім того, тут варто нагадати про необхідність високого рівня розвитку критичного мислення для швидкого та ефективного опрацювання масиву інформації.

Для цього одним із напрямів професійного самовдосконалення має бути проходження тренінгів та курсів із розвитку критичного мислення. Щоб полегшити запам'ятовування, можна викладачам рекомендувати декілька мнемотехнічних прийомів. По-перше, складання розширених та стислих конспектів лекцій, зручних у використанні, редагуванні та доповненні. Ці прийоми можуть включати проблемні питання, які лектор на різних етапах аудиторного заняття ставить студентам.

У роздрукованому вигляді конспекти повинні мати вільну колонку, щоб викладач міг робити помітки, вписувати додаткові приклади, випадки з життя, казуси, визначення незрозумілих студентам понять, тобто ретельно готуватися до заняття, а потім проводити рефлексію. Наведення прикладів є важливою частиною будь-якої лекції, оскільки враження від них стане запорукою кращого запам'ятовування інформації студентами.

Під час пояснення складних моментів потрібно використовувати асоціації. Звичайно, лектор не може буквально читати конспект, тому під час підготовки до лекційного заняття можна використати метод римської кімнати, або ланцюжок Цицерона. «Це старовинний, але простий метод запам'ятовування великих текстів, який базується на зв'язку матеріалу, який треба запам'ятати, з частинами добре відомого приміщення. Матеріал поділяється на частини, заучується у різних кутках кімнати. Під час його відтворення викладач подумки переміщується у знайомому приміщенні і пригадує частини лекції» [6, с. 151].

Також важливою частиною роботи викладача є структурування навчального або наукового матеріалу. С. Гвоздій та О. Устянська вказують, що у нагоді стануть «ментальні карти, які спрощують сприйняття матеріалу, показують логічні зв'язки» [3, с. 147]. Викладач має навчити студентів складати ментальні карти, оскільки це буде сприяти розвитку вміння аналізувати, узагальнювати, виділяти головне.

Обов'язковою складовою частиною роботи викладача є наукова діяльність із можливістю публікації результатів своїх наукових пошуків у книгах, журналах, представлення їх на конференціях, зустрічах, форумах. У цьому разі потрібен постійний доступ до мережі Інтернет, щоб педагог отримував актуальну інформацію про наукові заходи, вміння користуватися ПК, корисними комп'ютерними програмами [3, с. 148].

Нововведенням останніх років є академічна мобільність викладачів із метою налагодження наукових зв'язків, обміну інформацією та досвідом у ході зарубіжного стажування, виступу на міжнародних конференціях, семінарах, участі в спільних міжнародних проєктах [6, с. 155]. Для цього також необхідне знання іноземної мови.

Викладач вищого навчального закладу повинен поповнювати багаж знань із тих дисциплін, які він викладає та проводити наукові пошуки з окремих питань, щоб студенти отримували об'єктивну та більш сучасну інформацію. Викладач має займатися самоосвітою одразу у декількох напрямках: засвоєння інноваційних технологій, розширення професійних, педагогічних, методичних, наукових знань, прогресивного педагогічного досвіду [6, с. 156]. Викладач ВНЗ також має усвідомити, що у сучасних умовах студент виступає як замовник освітніх послуг, бажає більш комфортного та якісного навчання. Отже, він має бути

креативним і одночасно гнучким. При цьому важливе вміння до самоорганізації з метою ефективного використання часу: самодисципліна, планування своєї діяльності, відповідальність, режим дня, раціоналізація діяльності.

Перераховані вище якості, вміння та знання викладача вищої школи входять у поняття «професійно-педагогічна культура», яке ми розуміємо як «майстерність, мистецтво педагога, особливий вияв володіння наукою навчання, виховання, розвитку особистості. Вона є особливою діяльністю, яка відрізняється специфічністю, автономністю, поліфункціональністю» [3, с. 149].

Актуальність окресленої проблеми зміни вимог до викладача зумовлена реформуванням системи вищої освіти України, євроінтеграційним курсом нашої держави.

Таким чином, реформування системи вищої освіти, підвищена увага до питань якості освітніх послуг, академічної доброчесності, входження України до європейського освітнього простору спричинили дискусію навколо нових ролей та функцій викладачів. Очевидно, що проста передача готових знань нікому не цікава та не потрібна.

Педагоги вищої школи зараз виступають як теоретики, практики, оратори, організатори, експерти, дослідники, методисти, психологи, менеджери. У педагогічну теорію та практику входять нові поняття: «тьютор», «фасилітатор», «модератор», «коуч», «ментор», «едвайзер» та ін. Аналіз міжнародної практики дає змогу більш чітко визначити сутність цих понять, особливості нових функцій викладача вищої школи. Едвайзер як практик допомагає студентам вибрати тему для дослідження, дисципліну для вивчення або роботу. Ментор забезпечує зростання обдарованості окремих студентів.

Коуч будує заняття як активну співпрацю всіх його учасників. Фасилітатор об'єднує енергію групи для досягнення поставленої мети навчання. Модератор уміє уникати конфліктних ситуацій. Тьютор забезпечує єдність навчального, професійного та соціального середовища. В умовах реформування системи вищої освіти в Україні викладач має усвідомити себе учасником змін, щоб ефективно виконувати свої функції. Важливу роль відіграють знання іноземних мов, вільний доступ до баз інформації, великий обсяг пам'яті, високий рівень розвитку критичного мислення, гнучкість, мобільність, креативність. Від рівня професійно-педагогічної культури викладача, його вміння адаптуватися до нових умов залежить ефективність його освітньої, наукової, методичної, виховної діяльності.

Література:

1. Бойченко М. А. Менторство як форма підтримки обдарованих і талановитих у країнах ЄС та США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 7(41). С. 3–9.
2. Волкова Н. П., Степанова А. А. Фасилітатор як важлива позиція сучасного викладача вишу. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2018. № 1(15). С. 228–234.
3. Гвоздій С., Устянська О. Професійні ролі викладача вищої школи у підготовці майбутніх фахівців. *Освітологічний дискурс*. 2019. № 1–2(24–25). С. 141–160.
4. Керик О. Використання тренінгових технологій у професійній підготовці фахівців соціальної сфери. *Молодь і ринок*. 2015. № 2(121). С. 136–140.
5. М'ясоїд Г. І. Сучасні вимоги до викладача вищої школи: огляд тенденцій світової педагогічної практики. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3(47). С. 107–113.
6. Мирончук Н. М. Професійна діяльність викладача вищої школи: суспільні виклики та проблеми змісту підготовки. *Професійна освіта: андрагогічний підхід* : монографія. Житомир : О. О. Євенок, 2018. С. 146–172.
7. Оленець С. Ю. Технології ефективного засвоєння інформації під час навчання у вищому навчальному закладі. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2016. Т. 16. Вип. 2. С. 275–278. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apsm_2016_16_2_65
8. Романова С. М. Коучінг як нова технологія в професійній освіті. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка, психологія»*. 2010. № 3. С. 83–97.
9. Рязанцева О. В. Основні уміння викладача дистанційної системи освіти, що сприяють успішній організації навчального процесу. Збірник наукових праць. *Педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 55. С. 64–73.
10. Стрига Е. В. Ролі викладача вищого навчального закладу. *Наука і освіта*. 2013. № 5. С. 48–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_5_15
11. Яковенко Ю. Л. Корзюк О. В. Нові ролі та функції викладача вищої школи в сучасних умовах. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 23. Т. 2. 2020. С. 140–143.